

[РЭЦЭНЗІЯ]

Славянская лексикография. Международная коллективная монография / отв. ред.

М.И. Чернышева. – М.: Изд. центр «Азбуковник», 2013. – 886 с.

Лексікаграфія ў апошнія дзесяцігоддзі паспяхова пераадолела комплекс маладой навуковай дысцыпліны і адышла ад залішне настойлівай сінхранізацыі новых тэарэтычных палажэнняў з ужо існуючымі практычнымі прыёмамі. У выніку істотна абнавілася ўнутраная структура лексікаграфіі і стала магчымым гаварыць пра выпрацоўку адкрытай лексікаграфічнай перспектывы. Аднак сур'ёзнай перашкодай для далейшага гарманічнага развіцця беларускай лінгвістыкі з'яўляецца востры недахоп тыпалагічных даследаванняў у галіне нацыянальнай лексікаграфіі, выкананых на шырокім гістарычным фоне з улікам наяўных дасягненняў сусветнага мовазнаўства. Таму важным укладам у сучасную лексікаграфію стала публікацыя міжнароднага калектыўнага праекту “Славянская лексікаграфія” (Масква, 2013), падрыхтаванага да ХV Міжнароднага з'езду славістаў. Даследаванне складаецца з асобных нарысаў, у якіх падводзяцца вынікі гістарычнага развіцця слоўнікавай справы ва ўсіх славянскіх краінах з часу яе ўзнікнення да нашых дзён. Над выданнем працавалі больш за 40 спецыялістаў-філолагаў з 12 еўрапейскіх краін, у тым ліку такія вядомыя вучоныя, як: Ю.Д. Абрэсян, У. Дубічынскі, З. Гладка, Р. Драгічавіч, М.Л. Калянчук, Л.Л. Касачкін, Л.П. Крысін, Т. Піятроўскі, Л.Л. Шастакова, В.К. Шчэрбін і інш.

Рэцэнзуемая капітальная праца складаецца з прадмовы і шасці частак. У прадмове, падрыхтаванай адказным рэдактарам монографіі праф. М.І. Чарнышовай, апісваецца структура работы, прыводзяцца некаторыя каментарыі па арганізацыі і рэдагаванні матэрыялу, а таксама падаюцца пэўныя тэарэтычныя назіранні. На жаль, непрыемнае ўражанне робіць паслядоўнае выкарыстанне ў “Змесце” і прадмове М.І. Чарнышовай састарэлай назвы нашай краіны – “Беларусія” (с. 3, 8, 11 і інш.).

У першай частцы кнігі праводзіцца агляд гісторыі і сучаснага стану лексікаграфіі ў славянскіх краінах (Беларусь, Беларусь, Македонія, Польшча, Сербія, Славакія, Славенія, Украіна, Харватія, Чэхія). У другой – асвятляюцца разнастайныя прыватныя пытанні славянскай лексікаграфіі: характарызуецца харватска-славянскі слоўнік параўнальных фразеалагізмаў, распрацоўваюцца праблемы развіцця славянскай асацыятыўнай і этымалагічнай лексікаграфіі, асвятляюцца метадалагічныя аспекты лексікаграфічнага апісання стараславянскай мовы. Матэрыял, прадстаўлены ў трэцяй частцы, знаёміць з некаторымі распрацоўкамі ў галіне сучаснай расійскай лексікаграфіі (гістарычная, аўтарская, дыялектная, нарматыўная лексікаграфія, праблемы тыпалогіі слоўнікаў і інш.). Чацвёртая частка прысвечана развіццю славянскай лексікаграфіі ў Германіі і Швецыі. Пятую частку склалі тэарэтычныя даследаванні ў галіне лексікалогіі, дэрываталогіі і лексікаграфічнай крытыкі. Шостая частка – гэта аб'ёмны дадатак, у які ўвайшлі пераклады на рускую мову арыгінальных нарысаў асобных чэшскіх, сербскіх, славенскіх і польскіх даследчыкаў.

Выводчы, што ў беларускага чытача найбольшую цікавасць выклікае раздзел вядучага айчыннага спецыяліста ў галіне лексікаграфіі В.К. Шчэрбіна, прысвечаны гісторыі і сучаснасці беларускай лексікаграфічнай традыцыі. Яго важнасць для тэарэтычнай лінгвістыкі абумоўлена некалькімі адметнымі якасцямі: змештавай і кампазіцыйнай інавацыйнасцю, шырынёй даследчыцкага падыходу, лагічнасцю і

навуковай абгрунтаванасцю вывадаў. Гэты аб'ёмны нарыс (41 с.) складаецца з шэрагу падраздзелаў, у якіх распрацоўваюцца праблемы перыядызацыі гісторыі беларускай лексікаграфіі, тыпалагічных разнавіднасцей нацыянальнай лексікаграфічнай традыцыі і, што асабліва каштоўна, акрэсліваюцца перспектывы далейшага развіцця беларускай лексікаграфіі на перыяд да 2020 года.

Аўтар раздзела падрабязна спыніўся на крытыцы існуючых у беларускай лінгвістыцы падыходаў да вылучэння перыядаў у гісторыі айчынай лексікаграфіі і слухна адзначыў, што створаныя раней варыянты перыядызацыі з'яўляюцца непрымальнымі, паколькі: а) ахопліваюць толькі частку гісторыі беларускага слоўніцтва; б) вызначаюцца занадта агульным характарам, г. зн. “не маюць вялікай вытлумачальнай сілы пры разглядзе гісторыі беларускай лексікаграфіі”; в) абапіраюцца не толькі на лінгвістычныя, але і на грамадска-палітычныя крытэрыі – іншымі словамі, маюць эклектычны характар; г) валодаюць вузкатэматычнай скіраванасцю і ахопліваюць гісторыю толькі асобных слоўнікавых напрамкаў (с. 21).

Абапіраючыся на існуючыя ў айчынным і замежным мовазнаўстве падыходы, В.К. Шчэрбін вылучыў і тэарэтычна абгрунтаваў 4 асноўныя перыяды ў развіцці беларускай лексікаграфіі: даслоўнікавы, ранні слоўнікавы, перыяд развітай лексікаграфіі і перыяд навуковай лексікаграфіі. У адпаведных падраздзелах манаграфіі падрабязна і кваліфікавана, з апорай на шматлікія лексікаграфічныя працы, прааналізаваны характэрныя асаблівасці кожнага з вылучаных перыядаў і прасочаны працэс станаўлення метадалогіі слоўнікавай працы на тэрыторыі Беларусі. Аўтар імкнуўся пазбягаць канстатацыі фактаў і асноўнай задачай баіўся выяўленне прычын, якія ўплывалі на развіццё лексікаграфіі, і іх вынікаў.

У сваім даследаванні В.К. Шчэрбін першы ў нацыянальным мовазнаўстве падрабязна спыніўся на вывучэнні аб'ёму і зместу паняцця “лексікаграфічная традыцыя” і прааналізаваў дынаміку развіцця тыпалагічнай структуры беларускай лексікаграфічнай традыцыі (с. 44 – 55). У канцы падраздзела даследчыкам зроблена некалькі лагічных і нетэндэнцыйных высноў. Найбольш важнымі з іх, на наш погляд, з'яўляюцца наступныя: а) побач з добра распрацаванымі ў беларускай лексікаграфіі напрамкамі (дыялектная, гістарычная, перакладная, фразеалагічная лексікаграфія і інш.) існуюць і напямкі, “якія прадстаўлены сёння адзінкавымі слоўнікавымі выданнямі” (ідэаграфія, канцэптаграфія, дэрыватаграфія і інш.); б) працяглы час беларуская лексікаграфічная традыцыя арыентавалася выключна на рускую лексікаграфію і ішла па шляху стварэння аспектных слоўнікаў як нарматыўнага, так і апісальнага характару “пры адсутнасці дастаткова поўнага тлумачальнага слоўніка беларускай мовы”; в) беларускія лексікографы павінны ўнесці карэктывы “ў стратэгію развіцця сваёй нацыянальнай слоўнікавай індустрыі, зрабіўшы яе галоўным прыярытэтам складанне максімальна поўнага тлумачальнага слоўніка агульнага тыпу” (с. 54 – 55).

Асвятленню ўмоў, абавязковых для выканання гэтай задачы, прысвечаны трэці падраздзел даследавання В.К. Шчэрбіна. У ім сфармуляваны цэлы шэраг палажэнняў, важных з пункту гледжання перспектывы развіцця слоўнікавай справы ў Беларусі. Так, пры стварэнні вялікага акадэмічнага слоўніка (200 – 250 тыс. слоў) вучоны лічыць неабходным аб'яднаць асноўныя лексічныя пласты сучаснай нацыянальнай мовы (агульнаўжывальную, тэрміналагічную, дыялектную, анамастычную лексіку) і выкарыстаць у якасці тэарэтычнай базы “ўсю шматвекавую беларускую лексікаграфічную традыцыю” (с. 56). Слушна адзначаецца, што пры гэтым паняцце лексічнай нормы ў такім

вялікім па аб'ёме даведніку агульнага тыпу “непазбежна будзе мець самае шырокае разуменне” (с. 56). Працэс папаўнення зместу вялікага тлумачальнага слоўніка беларускай мовы за кошт напрацовак гістарычнай, дыялектнай, перакладной, тэрміналагічнай лексікаграфіі, як адзначае аўтар, будзе спрыяць “пашырэнню параметрычных магчымасцей усіх слоўнікавых напрамкаў”, а таксама больш цеснаму ўзаемадзеянню “беларускай, рускай, украінскай і агульнай усходнеславянскай лексікаграфічных традыцый” (с. 57).

Завяршаецца раздзел аб'ёмным спісам літаратуры, лексікаграфічных і даведачных выданняў (больш за 140 пазіцый!), які дае дастаткова поўнае ўяўленне пра набыткі беларускай лексікаграфіі XX – XXI ст.

На наш погляд, праца В.К. Шчэрбіна з'яўляецца адным з найбольш глыбокіх аглядных даследаванняў гісторыі і сучаснага стану беларускай лексікаграфічнай традыцыі. Яна напісана выдатным аўтарскім стылем, які спалучае акадэмічную паўнату з публіцыстычнай выразнасцю. Таму няма сумненняў, што рэцэнзуюмая манаграфія будзе запатрабаваная не толькі ў сферы фундаментальнай навукі, а і ў студэнцкай аўдыторыі.

*Д.В. Дзячко, кандыдат філалагічных навук,
загадчык кафедры беларускага мовазнаўства БДПУ*